

Nagy László lovai

EGY MOTÍVUM KÖLTÉSZETÉBEN

„Örökké lovakat rajzoltam — mondja Nagy László egy nyilatkozatában —, ma is azt csinálom. Ha leülök az asztalhoz, és nem megy az írás, lófejeket, lólábakat rajzolok a papírra.” Izmosak ezek a lovak, erő feszül bennük, sörényes fejüket merészen vetik előre, amint száguldanak valami ismeretlen végzet felé. Szécsi Margit verseskönyvét, az *Új heraldikát* díszítik ezek a rajzok, Nagy László lovai. Ám nemcsak a rajzpapíron kelnek életre, hanem a versekben is. A költő iszkázi gyermekkorának és ifjúságának természetes társa volt a ló, a család, a falu lovai. Maga is foglalkozott velük, nevelte őket, bennük ismerte és szerette meg az ember körül élő természetet. Idézett nyilatkozatában meséli el, hogy miként szelídítette meg a család a falu legvadabb fiatal csődörét. Ifjúságában természetes köze volt a lóhoz, az állat szépségének és erejének költészetében is meg kellett jelennie. A ló alakja Nagy László verseinek kitüntetett motívuma lett; olyan költői jel, amely változó értelemben mindig alakot öltött költészetének egymásra rakódó rétegeiben.

A ló alakja különben a művészettörténet ősi szimbólumai közé tartozik. Általában az erőt, a gyorsaságot és a hatalmat jelképezi; a harcosokkal, vezérekkel és fejedelmekkel együtt jelenik meg mint harci paripa. A hindu ikonográfia Indra és Visnu isteneket ábrázolja lóháton, a görög Hélios napistent festi lovak vontatta tüzes fogaton. Az ősi lóábrázolások gyakran harci szekér elé fogva mutatják be a lovat. Így Assurbanipal khorsabadi palotájának a British Museumban őrzött domborművei az i. e. 7. századból. Pheidias is harci lovakat ábrázolt a Parthenon frízein. A reneszánsz lovas képei és lovas szobrai, Paolo Ucello és Andrea Castagno freskói a firenzei dómban, Donatello paduai Gattamaleta- és Verrocchio velencei Colleoni-szobra ugyancsak a hadvezéri dicsőséget és hatalmat érzékeltetik. A lovas ábrázolások ebben a korban általában a háborús képek és jelenetek nyomán születnek. Dürer híres metszete az Apokalipszis négy lovasáról például magán viseli a huszita vallásháborúk szörnyű emlékeit. Néhány évszázaddal később a francia romantika, Delacroix és Géricault lovas képeit hatotta át a napóleoni háborúk lovasrohamainak erőteljes lendülete.

A fiatal Nagy László verseiben is erő, szépség és lendület jellemzi a lovakat, a bővérű ifjúság társait és jelképeit. A lovak konnotációs körzetében olyan fogalmak fordulnak elő, mint a jókedv, az énekszó, a tavaszi nyargalás. „Lenyargaltunk gyorsan / domboldalakon, / átdobogtunk lassan / deszka-hidakon”; „Hozzád felbőgnek az ökrök, / csikó rádnyerít, / zöldre varázsold a rétek / gyulladt selymeit”; „Deres fűvön paripázok, / ázok, fázok, / istennel se parolázok, / cimborákkal cimborálok” — hangzanak sorra a versek, az *Itthon vagyok*, a *Felhő, felhő*, a *Ballada*. A versekben feltűnő lovakból szilaj életerő és szertelen jókedv árad, a természettel kialakított harmónia és az ifjúság jókedve, életereje. A költő saját fiatalságát ünnepli bennük, fiatalságot, amely feszített próbákban, vakmerő lovasbravúrokban igazolja önmagát.

A kedv és az ifjúság körül persze ott a véres és kegyetlen valóság, a háború. Nagy László költői indulását is a háborús iszonyat árnyékolja be, a könyörtelenség és az embertelenség, amivel már kamaszkorában megismerkedett. Verseik egész sora tanúsítja, hogy a háborús világban magányosnak és idegennek érezte magát. Mint annyian a kor költői közül, ő is a természethez menekült, az iszkázi tájban keresett oltalmat a nagyvilágban dúló borzalmak elől. A ló ennek a menekülésnek a társa és eszköze; ahogy a *Fehér lovam* című versben olvasható:

*Fehér lovam jól galoppol,
fehérebb lesz a haboktól,
bundás felhőt rúg a porból,
ugat minket por-komondor.*

*Híd előttem: fadobogó,
horkanva át robog a ló,
viz rezeg: békabujtató,
sás remeg: récealtató.*

*Kék homályban ezüstnyárfák,
felragyogó ezüstmáglyák,
hajladozva susterogják:
így rohannak, akik árvák.*

*Bombázókról kondenz-fátyol
úszik, északig világol,
édes lovam, égre lábolj,
vágassunk ki a világból!*

Maguk a lovak is megsínylik a háborút. Nagy László nem harci paripákra gondol a háborús tavasz mozgalmas eseményei között, nem izmos méneket, ágas-kodó csödöröket lát, mint az olasz reneszánsz vagy a francia romantika mesterei. Hanem agyongyötört, megfáradt, árva katonalovakat, akik maguk is a háború áldozatai. És akik „a poklok útjait bejárva” példázzák a szörnyű időt, a szenvedő emberi sorsokat. A *Katonalovakban* ezek a megfáradt, elgyötört állatok jelennek meg, a költő szánalma, részvéte őket öleli körül: „Etettem őket, megittam, / ne haljanak meg énmiattam. / Más hasznosat nem is tettem, / néha fejüknél megpihentem”. És az ő szemükben látja tükröződni a történelem kegyetlen tüzeit, sőt a létezés szomorúságát, amely majd verseinek alapvető élménye lesz. „Néha a szemük világában — folytatódik a költemény — / keselyüket s csontokat láttam, / s létem szikráját, ahogy este / fekete, véres hó belepte.” A ló alakja ezúttal is költői jel; a halállal és szenvedéssel találkozó fiatal költő ezzel a jellel fejezi ki elégikus közérzetét. Hasonló szerepet tölt be a ló alakja a korábbi *Kiscsikó-sírató* és a jóval későbbi *Vértanú arabs kanca* című versekben. E két vers arra utal, hogy Nagy László költészetében a lovak nemcsak a bővérű fiatalágót és a száguldó erőt jelképezik, hanem a veszélyeztetett és esendő létezését is.

Egyre inkább ezt: a veszélyeztetett létezését. Nagy László költészetét ugyanis egyre jobban átszövi az emberi élet, általában a létezés mulékonyságának, törekenységének tudata. Egyetlen hatalmas dráma ez a költészet; öröm perel a fájdalommal, szerelem a magánnyal, remény a kétségbeeséssel. Egy boldogságra termett és bécsültre szegődött költő viaskodik az emberi lét és a történelem ármányaival. Miként Berzsenyi vagy Vörösmarty, ő sem az esetlegeset, a jelenséget, a hangulatot akarja megragadni; törvények nyomában kutat. Létünk meghatározói érdeklik, ezért állít mindent a végtelenség perspektívájába, ezért jut mindegyre az emberi sors alapvető drámájához, az élet és a pusztulás döbbeneteihez. Ezért méri le életünket és világunkat újra meg újra a végső kérdések mérlegén. A drámai küzdelemben, amelyet verseiben vív, ezért válik főszereplővé a tisztaság és a rontás, az élet és a halál ősi dualizmusa.

A történelemmel, a világgal és a létezéssel tusakodó költő motívumrendszerében a lovak is drámai szerepbe kényszerülnek. A szép erő és a szertelen ifjúság társai a vérre menő küzdelmek tanúivá és áldozataivá válnak, akiknek sorsa ugyanúgy küzdelmes és végzetes, mint magáé a költőé. A motívum ismét átalakul, a ló alakjából Nagy László költészetének tragikus szimbóluma lesz. „Tusakodok Istennel / dühösen s nem okosan, / orcáimon tűzrózsa, / lehervad hamarosan. / Sugár sujt le lovamról, / nyúzva cifra-szép ruhám, / az Őrnak szánt kötelek / csavarodnak énrám.

[...] Uramisten, mi lesz itt! / Kapok ballagó sarút, / holló-lovam rámszagal, / rám-röhög egy iszonyút" — olvassuk a *Szentpáli versben*; „Középen áll egy meszelt oszlop, / nékem hófehér keresztfa, / megfeszítve én függök rajta, / onnan figyelek hallgatva. [...] Kopár fal mellett bundásodva / játszik a gyilkos méncsikó, / sárga zabszalmát rágcsál, mégis: / iker-labdája dagadó" — hangzik a *Zene az istállóban*. Ember és állat korábbi harmóniája, „testvérisége” már, úgy tetszik, a múlté. Az érkező idők kegyetlensége megrontja a természetes kapcsolatokat.

Ezek már a keserűség, a kiábrándulás éveit. Nagy László Bulgáriában töltötte a negyvenes-ötvenes évek fordulóját, s midőn hazatért, döbbenten kellett tapasztalnia, hogy a felszabadulást követő történelmi korszak népi lendülete megtorpant, az öröm helyére a félelem és a harag költözött. Idehaza daltalan táj, szótlán emberek fogadták, komor világ vette körül. A természetbe menekült megint.

*Még magasabbra tartom a gyeplőt,
rebben a bundás lipicai kanca.
Rohanás fönn is, hamuszín felhőt
bakonyi szél hajt fedőnek a napra.*

— — —
*Azért futok, mert rettegnek tőlem,
mint vihart keltő garabonc-deáktól,
pedig a fejem érettük törtem
s véruktól vérem el sohase pártol.*

*Röpíts te állat, szinte már rikat
szülőhelyemnek szótlán konoksága!
Nem tudja még, hogy megvetem mindazt,
aki méreggel készíti jobb sorára.*

*Ó, mikor érünk arra a tájra,
hol zene zeng s a tűz pirosbort forral?
Mert az én szívem most igen árva,
már társalogna muzsikával, borral*

— hangzik a *Bolyongó* című versben. És ugyanez az érzés, ugyanez a helyzet ölt alakot a *Hajszában* is: „Vadvízü síkra lóval kirepültem, / űzött a szívem, én a lovat űztem...” Ló és lovasa együtt menekül a külvilág rideg valósága elől.

A lovas menekülések, a mezei száguldások egyre inkább a képzelet terepén zajlanak. A költő időközben a nagyváros lakója-foglya lett, aki csak ritkán látogat haza, ritkán találkozik a természettel. Legfeljebb íróasztalánál ülve, a fehér papírra meredve idézheti maga elé ifjúságának társait, a lovakat. A városi lovak mások, nem a szabadság és az ifjúság nagyszerű jelképei. Ellenkezőleg a humánus tartalmától megfosztott emberi életre, az önnön értelmétől elidegenedett munkára utalnak. „Pára száll, hab szakad, hívja a muraközit / sáfrányszín istállóba abrak, nyugovás. / Őket is várja a szép lovak palotája, / új slágert fülükbe a huzat dudorász” — mondja a *Fekete fiúk* című versben a szeneskocsik szomorú lovairól és kocsisairól. Az ifjúság és a falu száguldó csikóiból elgyötört, megfáradt igavonó állatok lettek. Vagy a lóversenyek felpántlikázott áldozatai: „a pálya szaturnusz-karéján, hol a fáslis telivér / hordágyon nyöszörög”, mint a *Zöld Angyal* haragvó, ótestamentumi sorai között olvasható. A ló alakja, mint Nagy László költészetének kitüntetett jele, végképp megváltozott; a hanyatlás, a pusztulás jelképe lett.

A költői jel átalakulásának végső következményei a *Búcsúzik a lovacska* elégikus soraiban találhatók. E vers mintegy az ember és a ló kapcsolatának több évezredes történetét idézi fel és foglalja össze. Az apokaliptikus víziók ijesztő paripái után az ember segítőtársait, majd martalékait ábrázolja. A hatalom és az erő jelképei után a kiszolgáltatottság páriáit, a pusztán eszközzé válás szerencsétlen áldozatait. Nagy László verse valójában egyetlen vád, egyetlen számonkérés, amely-

nek során a ló, az emberi történelem hagyományos kísérője és szereplője egyes szám első személyben panaszolja el áldozattá válását, gyötrelmes végzetét. A lovak történelmi szerepe lejárt, munkájukat átvették a gépek, alakjukból az emberi civilizáció és a művelődéstörténet pusztá emléke lett. „...fölszántott égi parlagok sűrűgetik halálomat / égen és földön az ítélet betűit vetik elém / hideg a törvény ablaka, hiába leheli tudóm / pára-bárányaim dér-koloncként függnek a párkányokon / nem old el a végzettől szerelmem, irtózatom / emlék, se ábránd, óvásra szívem ereje kevés / a törvény kemény, e pörben aludtvér-kokárda a szám // fejemet szöggel televerik, viselek vádkoronát” — szólnak a vers keserű sorai. Vádolják az embert, aki elhagyta, elárulta történelmének hűséges társát, azt a társat, aki összekapcsolta őt a természet ősi tisztaságával és ősi erőivel.

Illuzió' (vaskar)

A ló elpusztul, és elpusztul vele a humánus örökségének egy része is. Nagy László a lovakat siratja, de mondhatnók, siratja az embert, aki végképp elhagyja a természeti világ körét. A gépi civilizáció embere bizonyára nem lesz ugyanaz a lény, akinek kultúráját, erkölcsét és emberségét részben a természettel kialakított

hagyományos kapcsolat határozta meg. Vagyis Nagy László, miközben a lovaktól búcsúzik, az ember jövőjéről sorsán töpreng, a humánus várható veszteségét mérlegeli, s valóban szorongással néz a technikai civilizáció emberének elképzelt jövője elé. Mint korunk magyar irodalmának más mesterei: Illyés Gyula, Déry Tibor és Juhász Ferenc, ő is az emberi lény morális és kulturális torzulásától tart, attól, hogy a természet pusztulása majd magával hozza az ember humánus lényegének megváltozását. S midőn a gépi civilizáció áldozatául esett lovakat gyászolja, valójában az embert siratja el:

*mert idomom, szervezetem régen mérnöki ábra már
hasznosra torzult vetületeimből csoda jött a világra, csoda
fém-gyomor, benzint, áramot, atomot evő és bontó gyomor
az űr selyemszénáján élő, napelem-zabáló gyomor
fém-tüdő, fáradhatatlan, átnyerít világokat
fém-csővek a beleim, ereim, forgóm és csuklóm a csapágy
violaszín zsírban ütemre lökődnek combcsontjaim
szálltok lemásolt mesebeli szárnyaimon ki tudja hová
én ember akartam lenni, azzá válik hirtelen a gép
titeket másol, hasznosabbra torzít, a csodák csodájaként
elrabolva agyutakat, szíveteket, ezerszer mohóbb
micsoda ruganyos, micsoda halk, csak duruzsol s ketyeg
elfújja a lámpa-virágot, kioltja a virágzó cseresznyefát
szemet vet a majálisra: szikla lett a zene, a tánc és ital
szívja magához a zászlókat, báránnyelűket, összekavar
telet és nyarat, a fejetekben hasznost meg haszontalant
ketyeg a tengerben, sivatagban, ketyeg a csillagokon
és ti vigyázzban, tehetetlen álltok, íme az igézetes
íme a bénító himnusz, a földön mindenki vigyázzba állt*

— olvassuk a vers szorongató jóslatait.

A ló alakja ezzel végképp a pusztulás jelévé vált. És ezért a pusztulásért valamilyen módon maga az ember a felelős. Nagy László költészetét morális szigor hatja át, a huszadik század emberiségét teszi felelőssé az önpusztítás szörnyű bűneiért. És a természetet elkövetett pusztításokért, amelyek mintegy előkészítik az emberi nem önmaga ellen elkövetett bűneit. A *Búcsúzik a lovacska* fájdalmas indulattal ítéli el ezeket a bűnöket, s a motívum mindmáig utolsó jelentkezése (és összefoglalása), a *Vértanú arabs kanca* talán még fájdalmasabban ítélkezik. Gyermekkori emlékből indul; részeg kapások tüzet gyújtottak egy vemhes kanca hasa alá, aztán megnyúzták a halálba roskadt lovat s a meg sem született csikót. S elvonultak, mint a megválthatatlan bűnösök: „...vonultunk vezekelve. És nincs vége, nem lehet vége az útnak: vonulunk az idők végezetéig az éjszakában. Legelől én a viharlámpával, embermagasságú fagyban.” Ebből a versből valóban hiányzik a feloldás, a megváltás lehetősége; a bekövetkezett tragédia immár végleges. Ahogy Nagy László szavait olvassuk: „sejtetem a tragédia végtelenségét”. Igen, a pusztítás részeg dühével megölt vértanú arabs kanca a tragédia végtelenségét és egyetemességét jelképezi. Azt, hogy magát a létezést, az emberi és természeti létezést is a pusztítás gyilkos örvénye veszi körül.

A lovak most már ennek a veszendő és veszélyeztetett létezésnek a költői jelei. Nemcsak Nagy László költészetében. Bojtár Endre elemzi egy tanulmányában Tandori Dezső *Hommage* című versét (Kritika, 1971. 9. sz.), s itt gyűjti össze azokat a modern magyar verseket, amelyekben a ló alakja a pusztuló természeti élet, maga a pusztulásra szánt élet szimbóluma lett; Kassák Lajos, Weöres Sándor, Benjámin László, Nemes Nagy Ágnes, Tornai József és Csoóri Sándor műveit. (Ide sorolhatjuk Kányádi Sándor szép versét is, a *Függőleges lovakat*.) A jelkép érvényessége azonban ennél is szélesebb körű. Az egész modern európai művészetben a halálra vetett

létezését, a végső veszélybe került életet jelképezik a pusztuló lovak. Delacroix *Vilámlástól megrettent lova* (1824) vagy Géricault *Viharban ágaskodó lova* (1812) még az elemekkel küzdő erő és bátorság szimbólumai voltak. Degas és Franz Marc lovai már nosztalgjáról tanúskodtak a századvégen, illetve a huszadik század elején. Mindkét művész a nagyvárosi civilizáció nyúge elől menekült a természethez, az állatok szépségéhez, a lovak harmonikus formáihoz és mozdulataihoz. Aztán a háborús vérengzések poklában a ló alakja is új értelmet kapott. Picasso híres festményének, a spanyol polgárháború szenvedéseit ábrázoló *Guernicának* a centrumában egy halálra sebzett ló apokaliptikus alakja áll. Fejét az égnek emeli, torkából halálhörgés tör elő, oldalát lándzsa verte át. Művészi jelként ugyanazt a szerepet tölti be, mint Nagy László halálba roskadó árva lovai. A *Guernicának* nincs is méltóbb rokona korunk európai költészetében, mint a *Búcsúzik a lovacska* és a *Vértanú arabs kanca*. A festményen és a versekben alakot öltő szenvedés és fájdalom egymásnak felel.

BODRI FERENC

A lírikus „szeme”

A cím kölcsönzött: a *Magyar Csillag* 1943. augusztusi számában Péter András írt tanulmányt *Babits szeméről*, kutatva a költő és a képzőművészet kapcsolatát. Igaz, főképp Babits képzőművészeti élményeit és „vonatkozásait” sorolta elő. Alább is hasonló kísérlet olvasható, de mi talán nem elégedhetünk meg az életrajzi adatok sokszor idézett tényeivel, láttatni szeretnénk azt (miképpen az itt közölt néhány rajz is így), hogyan él a képzőművészeti kompozíciós igénnyel formált „világkép” a lírikus versvilágában és „természeti képeiben”.

Köztudott, hogy Nagy Lászlóban két művészet ütött tanyát, és a *Versben bujdosó* előtt még úgy tűnt, hogy a költői lélek győzött a festői felett. De az itt közölt kalligramma, a látomások vizuális erejének hatása és nem kevés festőportré, a szavak mágiájában jelentkező Kondor Béla-i mű után ez a „harc” legalábbis eldöntetlenre áll: Nagy László immáron két anygallal viaskodik. Addig mint „mag hó alatt” élt és fejlődött a költő képlátó szelleme, és jó néhány rajzban, főképpen pedig a líra leírt képeiben jelentkezett. Utóbb már a képformára váltott versben és a látomás nagyszerű élményében él tovább.

Közhely és köztudott: a *vizuális látomás* a legnagyobb erő a Nagy Lászlóban feszülők között. „Fülébe még ősmagyar dal rivall”, de a *leírt látomás* a legmodernebb vonaltörvényeknek és kompozíciós kánonoknak engedelmeskedik. Ez lenne tehát a „tételünk”, és versbizonyíték erre nem kevés akad a kötetek lapjain. Láthatunk akár „fejlődésvonalat” is.

Sorslátó szemmel áldotta (verte?) őt meg az ég, a fiatal költő mondataiban a dunántúli horizont emelkedik: rétek, hegyek, lankák és fények, barna avar és csillogó vizenyők, „körteforma lányok”, virágzó vagy télire dermedt fák, a horpadó láthatár alatt a dombok mellkúpjai. Nemes tartású lovak és ragyogó tomporú kiscsikók.

És mindez elegendőnek tűnik egy szinte krözüsi érzemvilág lírai kifejezésére; élmények és érzelmek, vágyak és hangulatok húzódnak meg a kezesre formált képek mögött. Így a látvány szinte mondatonként eltérő kompozíciós formákban és szuverén kolorikában jelentkezik. A költő címere és lobogó szalagja villan és repdes a látványjelenségek horizontján, Nagy László verssorokból feszít kupolát a szülő-